

ZVEZEK · 6
LETO VII ·

· JUNIJ ·
· MCMX ·

N · A · Š · I · : · Z · A · P · I · S · K · I

SOCIALNA REVIJA · UREDNIK DR. ANTON
DERMOTA · · ODGOVORNI UREDNIK IN
IZDAJATELJ ANTON KRISTAN · LJUBLJANA

VSEBINA:

VLADIMIR KNAFLIČ · RAISON D'ÊTRE KULTURNEGA BOJA NA
SLOVENSKEM · · · · M. ŠMALC · EDMOND ROSTAND · · · · DR. FR.
KIDRIČ · POMOTE IN POTVARE ZA RAZNE POTREBE · · · · F. K.
LITERARNA LASTNINA? · · · · PREGLED · · KULTURNI · · SOCIALI-
STIČNI · · ŠOLSTVO

· MCMX ·

LASTNIK KONZORCIJ „NAŠIH ZAPISKOV“ · UREDNIŠTVO V
GORICI · VIA PAOLO DIACONO 11 · UPRAVA V LJUBLJANI
SELENBURGOVA ULICA 6_{III} · · · · TISK TISKARNE · IV. PR.
LAMPRET V KRANJU · POSAMEZNE ŠTEVILKE · 40 VIN.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1. v mesecu ::

Poročnina znaša za Avstro-Ogrsko za celo leto
4 K 80 v s poštnino vred, za pol in četrt leta so-
razmerno manj; za Nemčijo 5 K 60 v, za ostale
države 6 K 20 v. :: Posamezne številke 40 v.

Rokopisi naj se pošiljajo na adresu Dr. ANTON DERMOTA
v Gorici, via Paolo Diacono 14. :: Poročnina pa na naslov:
:: NAŠI ZAPISKI, Ljubljana, Šelenburgova ulica 6/II. ::

„Naši Zapiski“

VI. letnik 1909 se dobe za K 4.80
pri upravi „Naših Zapiskov“ v
Ljubljani, Šelenburgova ul. 6./II.

Najnižje cene.

Največji izbor.

Srebro
Izdelovalnica

Precbleke Popravila

L. MIKUSCH
tovarna dežnikov,
Ljubljana, Mostni trg 15

Pod spovednim pečatom.

Spisal F. Kirchsteiger,
preložil Ethin Kristan.
Cena I. dela 2 K 60 vin.,
II. dela 2 K. Ta lepa in
nadose zanimivo pisana
knjiga je prav pripravna
za darilo ob primernih
priložnostih. Dobiva se o
oseh knjigarnah in o
Del. tisk. druž. v Ljubljani

GRIČAR & MEJAČ

Ljubljana, Prešernova ulica 9

priporoča svojo bogato zalogo

izgotovljenih oblek

za gospode in dečke ter mične novosti v konfekciji za dame in
deklince. — Centki zastoj in franko.

VLADIMIR KNAFLIČ:

Raison d' être kulturnega boja na Slovenskem.

„Slovenec“, št. 77. z dne 7. aprila 1910 v članku „Kulturni boj“: „Naša demokracija je bistveno krščanska, recimo kar naravnost katoliška, in sicer zato, ker so naši socialno-reformni nazori osnovani na socialno-etičnih principih, ti pa na krščanskih. In tako tudi drugod: kakor smo in živimo in delamo, slonimo na evangeliju... Za nas je vera krščanstvo, krščanstvo katoličanstvo, katoličanstvo cerkev, to je ves naš program.“

ersko vprašanje je od nekdaj segalo globoko v človeško življenje. Naravno: saj vera, verstvo je nek duševen proces, je nekaj psihološkega. Vsakdo, tudi ateist v nekaj veruje. Vera je del človeške duše kot take. Ni ga misleca, ki bi se bil brez avtoritativne podlage, vcepljene mu v dušo v otroški dobi, razvijal takorekoč partenogenetično in razglabljal transcendentalna vprašanja. Ona avtoritativna podlaga, ki jo dobi vsakdo seboj na pot in ki marsikomu, komur ne zadoštuje, provzroča težke duševne boje, ter vsa ona svota etičnih naziranj in čustev, ki si jih pridobimo v življenju ter iz teh sestavnih delov zlito splošno spoznanje o dobrem in slabem, tvori človekovo notranje. „versko“ prepričanje. Ne najdemo mislečega človeka brez tega. En bog, več bogov; narava, vsemir; snov; volja; duh; razne so konfesije (confessor!), princip pa je povsod le en sam. Vsem je skupno notranje, dušno življenje, nagon k transcendentalnemu, iskanje po skritem bistvu vsega živega in vera v neko tako nadčutno skrito bistvo.

Vprašajmo sedaj, kaj pa je konfesija? Definiram ta pojem, da je konfesija dvostrok sistem: Sistem logičnega spoznanja transcendentalnega svetovnega bistva kot etičnega principa in sistem izvrševanja tega etičnega principa v praktičnem življenju. Tak sistem je plod miselnega delovanja enega ali več mož; masa, ki nikdar ne misli samostojno, sprejemlje ta sistem, po njem se uči spoznavanja in po njem se ravna.

Tako poseže etični princip posameznika in organske skupine posameznikov v prakso: etični princip postane mobile, praktično življenje je njega projekcija — največkrat ne da bi se posameznik tega zavedal. Verstvo posameznika postane potom konfesije socialna vest, socialen faktor.

Poglejmo pa sedaj v zgodovino: Sočasno z dejstvom, ko poseže konfesija v socialno življenje in postane socialen faktor, zasledujemo postanek — cerkve: Taalioni *razred* skuša, — morda ne da bi se od vsega začetka tega jasno zavedal, in sledeč le svojemu naravnemu skupinskemu egoizmu, — dati socialnemu uplivu konfesije tako smer, da ima on sam od teh socialnih vplivov — korist.

Trdim, in zgodovina starega in srednjega veka to dokazuje, da je zgodovina teh v starem veku tesno združena z verstvom raznih narodov, v srednjem veku pa je zgodovina socialnega razvoja človeštva po ogromnem svojem delu — cerkvena zgodovina. En razred, ena cerkev, ena država, eno človeštvo.

V Španiji, Italiji, Provansi; v Litvi, na Ruskem, na Balkanu; v križarskih vojnah, albižanskih pobjah, hugenotskih pokoljih in husitskih vojnah, povsod vidimo en sam socialen boj: razredi in narodi se bore za prvenstvo. Učili so nas pa svoj čas, da so to vse le — verski boji. To pa ni res. Vsakdo, kdor prodre v zgodovino sistematično in ne vidi le glubih letnic in imen, bo to uvidel. Čemu toliko krvi, vojen, nesreč, če ni vsega človeštva vodila auri sacra fames (lakota po zlatu)? Ne verujem in ne morem verjeti, da bi bilo v duhu katoliške ali luteranske ali katerekoli vere, konfesije, v duhu Krista ali Pavla ali Avgušтина ali četudi Lutra, pleniti, moriti, požigati, tisoče „nevernikov“ krstiti s krvjo, i. t. d. Tudi nasprotni dokaz je dan. Mohamedov koran pridiguje danes isto sveto vojno nevernikom, kot neposredno po hedžri; pa noben Mustafa paša ne nadleguje več svojega soseda izven državnih mej: ni več v interesu z begi in pašami identifikujoče se turške cerkve in nje kalifa, sultana.

Kratko in jasno: Ločiti moramo temeljne pojme verstva, konfesije, cerkve. Prvo je nam vsem skupni nagon k transcendentalnosti, drugo je logični sistem spoznanja in potem praktičnega izvrševanja; tretje je razredna organizacija, ki hoče (— vede ali nevede, sistematično ali ne —) obrniti sadove praktičnega izvrševanja sebi v prid.

V praktičnem življenju je seveda težko, ločiti te tri, bistveno različne tvorbe. Skrite so telesnemu očesu, in raziskavati jih je

treba tako, kakor je Marx iz nedolžne preslice in vlakna abstrahiral zakone kapitalistične produkcije.

* * *

Če imamo danes pred seboj šolski zakon, ali reformo zakonskega prava, ali zgodovino Šentjurnejske noči, ali dogmo o papeški nezmotljivosti, ali o Marijini partenogenezi izza polovice preteklega stoletja, vedno se moramo vprašati: Zakaj to? Odkod, na kaki podlagi, s kakim namenom? To teoretsko.

Praktično pa je zopet druga. Če danes podležeš pri volitvah kandidatu „katoliške“ stranke¹⁾, je nemogoč vsak poskus dohnati, koliko jih je vedé volilo iz gospodarskih nagibov ali zrelega političnega razumá, in koliko slepo, sledeč avtoriteti; zaman so tokrat teorije o veri in o dogmah. In če te danes nočejo v Avstriji civilno poročiti, ampak te, še tako prepričanega racionalista, moralnično prisilijo k cerkveni poroki, če nočeš riskirati raznovrstnega oškodovanja — je tudi tokrat zaman povpraševati, jeli kriv temu etični pomislek zakonodaje, ali konfesionálni motiv, ali pa je to morda železna posledica zgodovine. Stojiš pred dovršenim dejstvom, in nihče ti ne pomore. In če se ti zgodi to, kar je doživel gorenještajerski delavec, da mu namreč Admontski samostan ni hotel pošoditi samostanskega, v prepričanju gotovo trdnega bika za socialistično in morda anarhistično kravo, — slučaj se je namreč nedavno v resnici pripetil — tudi ne boš imel časa analizirati duševno stanje in neposredni povod, ki je strogemu gvardijanu diktiral to res drastično sredstvo, ampak stal boš pred enim od onih tisoč pojavov, ki tvorijo naš socialni vsakdan in ki temeljijo s tisoč koreninami v včerajšnjem, predvčerajšnjem.

Stojimo pred dejstvom, da je veš naš narodni organizem v resnici preroben z nekim konfesionálnim, cerkvenim duhom; s strahopetnim duhom. Verstvo, konfesija in cerkev so nam v praksi enoinisto; razredno, ali bolje skupinsko gospodarstvo je to, socialno gospodarstvo, ki sega daleč preko mej objektivnega socialnega življenja v subjektivno, osebno: vest ni več svobodna, ker se bojimo socialnih posledic. *Tako* posezá pri nas „vera“ v politiko, šolstvo, zakonodajo. Veselice, telovadba, gimnazije, ljudske šole, volitve, stranke, občinska in deželna uprava, časopisje, delavske, kmečke, obrtne, strokovne organizacije, zadruge, posojilnice, banke, tiskarne, knjigarne in tretji red — vse to na verski podlagi! Da,

¹⁾ Kaj je stranka družega kot politična oblika, v koji se uveljavlja čisto gotova skupina, — sedaj agrarna, počem zopet inálomeščanska, industrialna, fevdalna, proletarska.

zares: Vera, krščanstvo, katoličanstvo in cerkev, (slednjo edino pišejo z veliko začetnico) — to vse skupaj je enoten program. Ena volja je v tem programu, ena organizacija, en duh. Saj ga čutimo!

In kako narodno lice ima ta cela stvar pri nas! Evangelij korenini globoko v našem kmetu, katoliška eksegeza je merodajna. Odkar je Klun ustanovil „Slovenca“, Mahnič v „Rimskem Katoliku“ odklonil idejo sokolstva in idejo absolutne narodnosti, dr. Krek pa upregel pred voz marksizem in realizem, odtlej imamo na Slovenskem izrazit „katoliški“ rinascimento na političnem in gospodarskem polju, in na celo miselno smer slovenske inteligence ta prepород ni ostal brez vpliva. Obsežna in izborna organizacija vlada. Vodilna ideja baje: vera, krščanstvo, katoličanstvo, demokracija. Včasih mora pomagati tudi agrarna demagogija. In poglejmo osebe, ki delujejo v teh organizacijah! Poleg malega števila nesebičnih mož, ogromna armada štreberjev; na čelu strankinih političnih organizacij oni, ki si obetajo od tega uspehov; v uradih, uredništvih, podjetjih, organizacijah i. t. d., povsod ljudje, ki si obetajo koristi; nekaj koristi gre tudi v druge, tretje, četrte roke, tudi za priproste zadružnike še ostane nekaj, včasih celo precej, in to je demokratično. Demokratično je tudi ekonomsko načelo, da večkratni majhni dobiček vrže lepšo svoto, ko enkratni veliki uspeh. Kako pa se to sklada z evangelijem, mi je uganka.

Navsezadnje smo od etičnega principa prešli lepo polagoma v najnavadnejšo in najvsakdajnejšo prakso, kjer se borimo za ljubi kruh, za obstanek. Iz evangeljskega mističnega zatajevanja pridemo v rabiatni politični in ekonomski materializem, realizem. Ekonomika nastopa pri nas v obliki liberalizma in kolektivizma; slednji že nosi tupatam znake in sledove socialne reforme; levo krilo že govori o razrednem boju, — vse to naj temelji na evangeliju? Na čigavem evangeliju, če smem vprašati? Kje je meja?

Predočimo si slovenskega mlajšega inteligenta. Kakor hitro je znal čitati, čital je „Narod“, „Edinost“, „Domovino“; doživel je periodo Badenijevih itd. najhujših narodnostnih bojov; kot srednješolec je srkal v svojo mlado in sprejemljivo dušo neko tragično in megleno, a zato nič manj gorečo in idealno ljubezen do svobode, napredka, narodnosti; na univerzi je morda hrabro stopil pred burševsko sabljo, prepričan, da s tem dvigne ugled svojega naroda; potem se strezni, začne se učiti, naposled prouči

Schopenhauerja, Nietzscheja, Hegla, Feuerbacha, Kanta, pomasariči se ob Masarykovi roki najprej in potem samostojno prouči od Marxa vso socialno literaturo do realista Gumplovicza, — nočem tu navajati leksikona raznih imen, — prouči vse to, študira jus, filozofijo, tehniko, se zanima za statistiko, z odprtimi očmi opazuje dogodke po svetu: potovanja kralja Edvarda, boj za splošno volilno pravico in angleške volitve, rusko in turško revolucijo, vojno na Daljnem Vztoku, kulturni boj v Franciji in — delavsko zmago v Avstraliji, — nov svet demokracije se mu odpira, ne čuti se več avtohtonega, marveč vidi in spozna, da je atom enega velikega zgodovinskega organizma, postavljen je pred probleme slovanske demokracije, socializma, novoslavizma, realizma, slovanskega juga . . . Kaj poreče ta inteligent, notabene ta *slovenski* inteligent, ko si ogleda svojo domovino?

Ali naj ves svoj svetovni nazor vrže čez krov samo zato, ker najde doma v domovini organizacijo, ukoreninjeno in mogočno, ki mu neusmiljeno kakor sfinga molče govori: „Ali bodi naš, ali pa — na usta dr. Kreka v „Unionu“ — še je dosti prostora na Slovenskem za grobove slovenskih naprednjakov!“ In to v imenu evangelija in zanj! Ali ne bo začutil v sebi besnega srda, da bi šel in razkril z eno samo gesto vsemu svetu to štreberstvo v vsi nagoti?

Pa grem in si ogledam natančneje vse verstvo in vidim, da je laž taka vera, koje verniki v nasprotju s svojimi lastnimi etičnimi principi delujejo politično in gospodarsko; vidim, da ga ni človeka, ki bi odpustil sedemdesetkrat sedem, ki bi dal od dveh sukenj eno bratu, ali razdal svoje premoženje in hodil zatajevaje se za svojim vzorom; vidim ljudi, ki so kakor pobeljeni grobovi — vse to v imenu krščanstva: potem mi pač ni mogoče verjeti v tako krščanstvo. Kaj ve evangelij o taki socialni reformi!

Zato zopet povdarjam, da je treba stroge umstvene ločitve. Z onim dnem, ko je nastala cerkvena hierarhija, z onim dnem, ko je ta hierarhija po sili postala legitimna zastopnica enega razreda; ko je v imenu vere in Krista tirala gospodarsko, razredno in državno-pravno politiko, — z onim dnem je bila dana potreba, ločiti konfesijo od javnega socialnega življenja. To se pravi: *Urediti socialno življenje vseh tako, da odgovarja splošnemu etičnemu principu relativne pravičnosti, principu, ki je skupen psihologiji vsega človeštva*; in sočasno cerkev izpremeniti v zasebno nabožensko družbo (Kulturgemeinschaft), namenjeno umstvenemu delovanju ter taki konfesiji dati mesto, ki ji edino sodi: konfesija

ni in ne sme biti nič drugega, kot osebno prepričanje, socialna vest. Brez razrednih pretenzij!

Kakor je vse javno življenje danes združeno z državo, tako tudi cerkev. Kdor hoče danes socialno življenje osvoboditi tujih vplivov, to je, kdor hoče danes resnično demokracijo tudi v socialnem oziru, ta bo stremil za tem, da loči ekonomsko življenje od vpliva konfesionalnega, cerkvenega. Dokler bo cerkev urejevala ekonomsko življenje, tako dolgo ne bo mogoče izvesti ekonomske demokracije, socialne demokracije. Pa zopet, kdor hoče vero, verstvo, konfesijo ohraniti čisto, duševno, brez štreberstva, bo stremil za tem, da loči cerkev od ekonomskih in političnih tvorb, kojih summa je država: toliko v interesu resnične demokracije, kolikor v interesu čiste, naivne vere — zahtevam ločitev cerkve od države.

* * *

Sedaj šele morem vprašati: Kam pa pride vsa ona organizacija, ki jo imenujemo cerkveno? Kdo bo imel koristi od tega, kdo bo stopil na mesto sedanjega versko-politično-gospodarskega faktorja?

Nepotrebno vprašanje, prezgodnje vprašanje. Ampak na kratko, v glavnih potezah že imamo odgovor na to vprašanje. Ravno socialist bo najprej spoznal strukturo družbe, oproščeno katoliško-kapitalistične politične in gospodarske nadvlade.

Glejmo naš primer, Francoze. Čisto postranskega, v dolgem narodovem življenju ne več ko trenutnega vpliva je, da svobodumna, socialno malo izobražena, v prepričanju laksana in po uživanju hrepeneča buržoazija kasira velikanska cerkvena premoženja, obogati, uživa. Naj uživa! Posledice so druge: Na onem mestu, kjer je kapitalizem gospodoval nad mašami, našlanjajoč se baje na evangelij, v resnici pa na močno cerkveno-hierarhično in laiško-hierarhično organizacijo, — na onem mestu najdemo sedaj docela druge faktorje: na eni strani buržoazijo sičev, a neizmerno uživajočo, npravno oslabeledo; na drugi strani nraven, krepko organiziran proletariat. Ni težko odločiti, čegava bo zmaga. In katoličan, oziroma veren človek sploh bo pri tem tudi na boljšem.

Za slovenske razmere je aplikacija nekoliko težja, pa poskusimo jo.

Kant nam kaže pot: iz teorije v prakso. Tudi Masaryk nam kaže isto pot. Imata prav.

Treba bi bilo ugotoviti pojem cerkvene politične in gospodarske organizacije in ž njo združenega štreberstva, pokazati

narodu politično gnilobo in sistematično korupcijo: narodu vcepiti realistično pojmovanje zgodovine in življenja, dati mu *državljanske, politične, socialne izobrazbe*.

Treba je intenzivnega *gospodarskega* dela. Naj sem liberalec, naj sem socialist ali realist, priznati moram, da gospodarsko delo pri nas v glavnem ne more biti drugačno, kot zadržno, kolektivistično. Vsa narodna struktura sili k temu. S tem je povedano vse. Ker je politično življenje naroda odvisno od njegove ekonomske strukture in vpliva nazaj na ta svoj temelj, je tako dan princip, po kojem je najenostavneje rešen vsak konflikt, tako v narodnih kakor v verskih vprašanjih. Z napredujočim izobraževalnim, političnim in gospodarskim demokratičnim delom bo pomagano razrednim interesom socialista in narodnim interesom realista, kar je končno enoinisto. Ta praksa pa govori dovolj jasno *za* princip: ločitev cerkve od države.

Zopet povdarjam Jaurésov izrek: „Demokracija hoče revolucionarno večino!“ Revolučni duh naj zmaga nad štreberstvom, pa bo ena etapa kulturnega boja končana; važna etapa zlasti za one Slovence, ki se prištevajo k inteligenci.

M. ŠMALC:

Edmond Rostand.

ar vrstic uvoda!

V dobi Ljudevita XIV. in pred francosko revolucijo sploh je bil krog izobražencev silno ozek in ta krog je imel svoje konvencionelnosti: okus te elite je bil merodajen v literaturi in v umetnosti vobče, to je bil haut-gout, ki so se mu morali klanjati vsi, in celo Molière, kralj komedije, se ga ni mogel popolnoma osvoboditi.

Boileau je poeziji začrtał meje, vlil jo je v železne forme, v sponse, kot jih je imelo tedanje društvo, dvor, etiketa: tirade, deklamacije, patos.

Velika revolucija proti socialnim formam je izbruhnila leta 1789, a prevrat v književnosti, odpor proti okosteneli metriki se je izvršil celih 40 let pozneje. Do leta 1830. je tiščala avtoriteta Boileaujeva kot môra francosko literaturo. L'art poétique (umetnost pesnikovanja) je bil kodeks, brez katerega si do te dobe ni mogoče misliti poeta.

Omenjenega leta je Victor Hugo oficijelno strl klasicizem z uprizoritvijo svojega Hernanija. Vse antiklasično: Kora ni, ni opiljenih verzov, ne visokih izrazov, plemenitaši in zarotniki nastopajo kar pomešano — masa, življenje: na odru je vse nov svet. Publika navdušeno ploska. Pod giljotino, kdor žvižga, odmeva po gledališču, „klasiki“ pihajo jeze, mladina gre za svojim voditeljem — Racina ni več — Hugo stoji kot titan nove dobe. „Le drame doit peindre la vie“ — drama naj slika življenje, ni pravil, ki bi jih koval človek posili, narava jih da sama, vsaka snov ima nekaj lastnega, kar se ne da stiskati in raztezati po Prokrustovi volji — to so principi „mladih“ — romantikov. Seveda so to bili principi vsake dobe, samo duha ni bilo vedno, ki bi jih bil spoznal. Književnost je gotovo nekaj organskega in z razvojem človeštva se razvija tudi ona: „mladi“ niso zadovoljni s „starimi“ in slabo bi bilo, če bi bili — večni kontrast, večni boj, to je napredek. Kot je bila v 17. stol. aristokracija kaste obenem elita inteligence, tako je bila na pr. tedanja drama produkt svojega miljeja: forma, konvencionalnost.

Velika revolucija je podrla celo fevdalno stavbo, ljudstvo je prišlo do veljave v socialnem, a tudi v intelektualnem oziru; namesto kast splošna nivelizacija; naslovov ni več — Francoz je samo citoyen (državljan) — romantika je prva dihala svobodo. Seveda je šlo naprej kot bo šlo vedno in saecula aeterna: od osvobojenja društva do emancipacije posameznika. Po raznih šolah, po pristaših čiste umetnosti — l'art pour l'art (Flaubert), po naturalistični levici (Zola) se vzdiga opozicija, ki hoče podvreči vsega psihičnega zakonom materije — psihologi (Bourget). Moderna literarna mladina pa ni vsa za podrobno seciranje, za razglabljanje psihičnih funkcij in hodi svoja pota — individualizem v polnem obsegu — pri Rostandu smo.

Edmond Rostand (rojen 1 1868) je zaslovel naenkrat, ko je bil uprizorjen na odru Porte-Saint-Martin njegov *Cyrano de Bergerac*. Sicer so znani tudi *Les romantiques* iz leta 1895 in iz leta 1897 *La Samaritaine*, toda *Cyrano* je pesnikov chef-d'oeuvre.

Cyrano de Bergerac je zgodovinska oseba. Naj ga nakratko karakteriziramo: pisatelj iz skupine t. zv. „auteurs burlesques“ (1. polovica 17. stol.), nasprotnik modne salonske literature precijozov in precijoz, satirik in fantast. Njegovo glavno delo je „L'autre monde ou les états de la Lune-et-l'histoire de la Ré-

publique du Soleil“, kjer razvija svoje deloma utopistične ideje in satirično meri na sodobne razmere.

Za vsako žaljenje se je maščeval v svojih spisih, a kar je bilo najhujše, ni bil skop niti s klofutami, in znal se je braniti tudi z mečem. Igralcu Montfleuryu je na p. r. prepovedal vsak nastop na odru za cel mesec. A ko je Montfleury kljub temu nastopil, ga je Cyrano pred občinstvom pognal z odra. Dassoucy je bežal pred njim v Italijo. O Cyranu je krožilo mnogo anekdot. Imel je zelo dolg nos — on sam piše, da človek ne more biti kavalir, svoboden in duhovit, če nima dolgega nosu. To njegovo telesno posebnost je izbral neki Brioché ter je maskiral svojo opico tako, da je izgledala kot karikatura Cyrana — nos je bil „punctum“ saliens; no de Bergerac tega ni mirno prenesel, ko je bilo vse polno gledalcev, ki so se zabavali z opico — Cyranom, je vdrl med nje, jih pregnal, oklofutal komedijanta in ubil nedolžno žival.

Ta pesnik-razbijač je protagonist Rostandovega dela. Avtor se je vživel v dobo Ljudevita XIII. Z ljubeznijo, ki je lastna samo poetu, je vstvaril Cyrana. Vstvaril? Da; kajti celo dejanje in osebe je priredil Rostand po svoje. Historičnemu je vdihnil mlado, novo življenje in to je njegova zasluga.

S Cyranom je vstal kos stare Francoske, toda v Rostandovi pesnitvi gledamo to Francosko skozi prizmo človeka, ki išče auream aetatem vedno le za sabo: „to je bilo in sedaj ni tega več“, „nekoč je živel“ itd. kot v pravljicah.

Da vidimo!

Takoj v prvem aktu smo v miljeju: poeti, precijози, burleski, buržoazija, pijanci, postopači, plemenitaši à la Louis XIII. Francoski *esprit* se kreše v blestečih antitezah med gaskonjskimi kadeti: duhovitost in zabava doseže vrhunec, ko vstopi dolgonosi Cyrano: *excellente lame dans un vil fourreau* — izvrstno rezilo v grdi nožnici.

De Bergerac je zaljubljen v precijozo Roksano, ta pa ljubi Kristijana de Neuville in prosi Cyrana, da bi ga varoval pred gaskonjskimi kadeti, ki so znani kot navihanci in prepirljivci. Cyrano se vda usodi in ne izda Roksani svojih čustev. Radi nje odpusti Kristijanu vselej, ko ga ta žali ali zbada in spremlja ga celo na sestanke k precijози. Kristijan je lep, toda puhla glava. Ko pride pod Roksanino okno, ne zna reči drugega, kot „jaz te ljubim“; to je seveda v stilu izurjeni članici premalo in preprazno: zato pomaga nerodnemu kadetu Cyrano sam.

V temi mu šepeta krasne slike, ki jih ta potem glasno ponavlja; deklamacija ugaja Roksani vedno bolj — naposled je vša omamljena in opojena od čara poezije. Tudi Cyrano ve, da so jo osvojili njegovi verzi, ne more se vzdrževati več, spremeni glas in začne izlivati vsa svoja čustva, v njem vse kipi, plamti, on čuti, da je Roksana dobljena — za Kristijana.

Car vous tremblez comme une feuille entre les feuilles,
car tu trembles, car j'ai senti, que tu le veuilles
ou non, le tremblement adoré de ta main
descendre tout le long des branches du jasmin —

„In vi drhtite kakor list med listi, in ti drhtiš, kajti čutil sem, če ti je to povolji ali ne, blaženo drhtenje tvoje roke kako je valovelo ob vejah jazmina“. Roksana je omamljena in pusti Kristijana v sobo, Cyrano ostane pod oknom sam in vživa v zavesti, da se je Roksana vdala kadetu na *njegove* besede:

Baiser, festin d'amour dont je suis Lazare,
Il me vient dans cette ombre une miette de toi;
Et oui, je sens un peu mon coeur qui te reçoit
Puis sur cette lèvre où Roxane se leurre
Elle baise les mots que j'ai Sits tout à l'heure —

„Poljub, slavje ljubezni, pri katerem sem jaz Lazar, v tej senci pade tudi meni drobtina. Da, jaz čutim, kako te srka moje srce; saj na ustih, na katerih se naslaja, poljubuje Roksana besede, ki sem jih govoril jaz.“ To je pač že skrajni platonizem. Roksana in Kristijan se poročita — nato pa mora ta v vojsko na najnevarnejše mesto — Cyrano ga spremlja in piše v taboru pisma, ki jih potem Kristijan pošilja Roksani. — Vsled teh pisem se ona tako navduši, da odide v tabor za svojim možem. Ona je prej ljubila njegovo lepoto, a sedaj ljubi njegovo duhovitost, Roksana ni več pretirana precijoza — ona je postala čuteča žena. Kristijan je vsled tega obupan — saj pisma niso njegova. — Vrže se v najsrditejši boj, zaželi si smrti, kajti z lažjo pred ženo noče živeti — smrtno ranjen hoče Roksani odkriti resnico, razodeti skrivnost o pismih — toda predno mu je to mogoče, izdihne. Cyrano tudi ne izda besede. Roksana gre v samostan, in ko jo po dolgih letih Cyrano obiše, mu da ona Kristijanova pisma, da jih glasno čita ter si potem oba obudita spomine. Njemu prikipi ljubezen z mogočnejšo silo kot sploh kdaj, niti se ne zave, da se je že zmračilo, in ker zna pisma na pamet jih „čita“ — v temi . . .

Tedaj spozna Roksana, da je vse to duhovito bilo Cyrano . . .

„Zakaj si molčal?“

To je bilo tvoje!“ mu pravi bolestno — Ce sang était le sieu. —

„Kri je bila njegova“ ji odgovori Cyrano in pade vsed rane, ki jo je dobil, baš predno je prišel k Roksani. Umirajoč se bori z verzi in z mečem proti pošastim, ki jih gleda v smrtnem boju proti predsodkom, laži in strahopetnosti.

Gromovito ploskanje, avtor je postal član francoske akademije s tridesetimi leti; vse mu je priznalo slavo — nova zvezda je izšla na obzorju — Rostand, ljubljeneec publike.

Historičen je tudi sujet *Aiglona* (L'aiglon — mladi orel) — Rostand sam imenuje dramo „l'histoire d'un pauvre enfant“ — povest ubogega otroka. Napoleonov sin je ta orlič, vojvoda „von Reichstadt“ pod Metternichovim nadzorstvom na Dunaju.

Drama ima 6 dejanj in po naslovih se spozna njen razvoj: I. Les ailes qui poussent — krila, ki poganjajo. II. Les ailes qui battent — krila se gibljejo. III. Les ailes qui s'ouvrent — krilai ki se širijo. IV. Les ailes meurtries — krila ranjena. V. Les ailes brisées — krila strta in VI. Les ailes fermées — krila zaprta. —

Hladni politik Metternich in sin Napoleonov, sanjar, večno hrepeneč orel, ki ima po očetu nemir, stremljenje, visoke cilje, toda samo to in nič več ni v njem korzikanskega — condottiere brez energije, Napoleon v načrtih; mešana kri, nekak dualizem nature: Bonaparte — Habsburg — in ta neenotnost je njegova tragedija.

Pridejo hipi, ko se vzbudi v njem samozavest, ko svoji materi v obraz izjavi, da on ni njen otrok: — mali Bonaparte.

Jaz sem njegov sin! samo njegov sin — Rien que son fils!

Toda svobode ni, orel je v kletki — polkovnik avstrijskega polka . . . sin Napoleonov v beli avstrijski uniformi!

Kljub Metternichovi pozornosti se vtihotapi med Franceve — Franz je ime Napoleonovemu sinu — služabnike in v njegovo bližino sploh nekaj pristašev — bolje rečeno eksaltirancev — ki ga pregovore, da pobegne. No Metternich prestreže vse — nada je strta. Vojvoda „von „Reichstadt“ ostane avstrijski polkovnik.

Vsaj smrt boji neavstrijska — on umre oblečen v francosko uniformo, toda Metternich pravi hladno:

„Vous lui remettez son uniforme blanc!“

„Oblecite ga zopet v belo uniformo!“

Z belo uniformo tudi v grob — ironija usode. Seveda ni nemška kritika sprejela tega dela s preveliko simpatijo. Očitali so Rostandu, da pada v tirade, da je bombastičen. Res je, da se da v Aiglou najti marsikaj preobsežnega in nepotrebnega, tako n. pr. prizor med Francevim strežajem, veteranom Napoleoneve armade in maršalom Marmontom, toda tu nam je mogoče spoznati Rostanda in njegovo razmerje do publike. V delih našega avtorja ne najdemo globoko izraženih tragičnih momentov — Shakespeare bi ne mogel biti Francoz.

To, kar mi imenujemo deklamacijo, se vleče skozi celo francosko dramo. Francoz vživa ob lepih verzih in v krasnem jeziku, on zahteva od stiha jasnosti, preciznosti in kar ne sme izostati — duhovitosti. V tem oziru se dajo Francozje primerjati edinole s starimi Atenci, o katerih tudi vemo, kako so pazili na jezik! Francoščina je gibčna, živahna in duhovite antiteze se ponujajo človeku kar same. Ne pozabimo, da so bili baš prvi pesniki in pisatelji francoski mojstri v antitezah in espriju — Molière, Hugo itd. Francoski novi literaturi je bil boter vseh norcev kralj — Rabelais. — Ta književnost je kot morje na površini vznemirjeno, nikdar se ne vzdigajo črni, gromadasti valovi, vse je jasno; le za hip, le semtertja kak mizantropski ton ali mračna, temna nijansa. — Val se igra z valom — žarki se prelivajo v vseh mogočih barvah — na otok Citere! Maupassant je rekel, da ne bi mogel obupati, kajti preveč je francoskega v njem. — Za časa revolucije so gledali ljudje čez dan, kako letijo glave izpod giljotine, zvečer pa so šli v gledališče ter se izborno zabavali pri Molièrjevih komedijah. Francoz se nagiba, vznemirja, pada, toda pade ne. Francoz je tudi Rostand. Deklamacije, ki bi jih čitali drugod kot prazno besedičenje, pusto dolgoveznost, so pri njem spretne, duhovite, iz njih žari čuvstvena lirika; vse je izvedeno v sijajnih antitezah in izraženo — dasi ne vedno — v neprisiljenem patosu. On ni pionir globokih idej, ki bi pretresale človeštvo, ki bi pripravljale novo dobo, ni orel, da bi se vzdignil pod oblake, on je domačega rodu, po zemlji hodi, skromen pevec, domačo grudo opeva — *Chantecler*. Mot d'ordre. Pariz ima vse polno parodij. Dunajski Ronacher ne zaostaja.

Senzacija velikanska — kokoške gledališče — tega tudi Pariz nima vsak dan.

Prolog: Meneur de jeu — režiser — nas pripravlja pred zagrnenim odrom na igro; za zastorom šumenje, živalski glasovi,

zanimiv svet. Prolog je nekaka pikanterija — stimulus. Nedelja je. Gospodarja in ljudi sploh ni doma, živali kraljujejo same, dvorišče je svobodno.

Zagrinjalo se vzdigne: Kokoši, kos, pav, puran, pes — ščebetanje, glasovi drug preko drugega, in tam po zidu stopa majestetično — Chantecler, petelin-pevec, galski simbol. — Francoz ne sliši v petelinovem petju našega kikerikija ampak nekaj odločnejšega, bolj bronastega: cocorico. Vse se zbira krog njega, njegovo petje je skrivnost, ki bi jo rad zvedel vsak. Kaj je tako skrivnostnega v tem njegovem petju?

Marsikaka gospodična putka in mama kokodajs si misli, da je morda ona v mislih slavnemu pevcu, mogoče je ljubezen do nje skrivnost njegovega petja; kajti brez zamere: Chantecler je poligam. Pevec in morala to je dvoje. Chantecler te svoje tajne ne izda nikomur. Na dvorišču se šopiri tudi kos, „bel-esprit“ — nadut ptič, ki se obregne ob vse, kritikuje vse — on je žurnalist. Edini prijatelj Chanteclerjev je pes Patou, ki ne prenaša duhovitosti kosovih in našopirjenih govorov pavovih. Ponosni petelin je tudi zaščitnik preganjanih. Divja fazanka, ki jo zasleduje lovski pes, najde na njegovem dvorišču zavetje. Sovražniki Chanteclerjevi so razne nočne ptice in živali — čuki, sove, mačke. Kako bi mu neki bile naklonjene? Ko najlepše lovijo in davijo, pa jim ta zlomek zapoje. Zažori se in plen je ušel. Zato skujejo proti njemu zaroto. Petelin-borilec, Pile-Blanc ga bo zadavil, pravi sova, ki si je izmislila ta načrt.

Drugi akt je najlepši v celem delu.

Chanteclerju postane živahna in zlatoperna gozdna ptica takoj vseč — fazanka mu je kot hrepenenje v tujino — nekaj nenavadnega, romantika, ki jo doživi vsak človek. Tudi fazanka dobi neko nagnenje do pevca: morda ji ugaja tista njegova skrivnost — nekaj neznanega je ta sila, tajnovita kot žensko srce.

In fazanki izda Chantecler tudi svojo tajno:

Je ne chante jamais que lorsque mes huit griffes
Ont trouvé, sarclant l'herbe et chassant les cailloux,
La place où je parviens jusqu'au touf noir et doux!

Torej: on ne more peti, če se ne dotika mehke prsti. Iz zemlje, iz domačih tal srka vso poezijo, ko odkopa pesek in pride v dotiko s prstjo, tedaj se mu vzbudi moč, tedaj se glasi

iz njegovega petja narava, on postane kot školjka, iz katere doni spev zemlje — domovine.

„La Terre parle en moi comme dans une conque.“

„Zemlja doni v meni kot v školjki.“

In največje delo, ki ga stori, je to, da vzbudi solnce; on pokliče prve žarke, ki preženo noč, on je apostol svetlobe — luči — to je njegova velika skrivnost; Chantecler ne poje radi slave, on poje radi svetlobe.

Je pense à la lumière et non pas à la gloire.
Chanter, c'est ma façon de me battre et de croire;
Et si de tous les chants mon chant est le plus fier,
C'est que je chante clair afin qu'il fasse clair!

„Jaz mislim na svetlobo in ne na slavo.
V petje verujem, s petjem se bojujem;
Od vseh spevov moj je spev najlepši,
Ker jasno pojem, da prikličem jasno.“

In res zjutraj pred solničnim vzhodom zapoje in glej: nebo zablodi, dan vstaja:

Regardez les cieux!
Ilsont déjà pâli? C'est que j'ai, tout à l'heure,
Mis, par mon premier chant, le soleil en demeure
D'avoir à se tenir derrière l'horizon!

Krasno izražena iluzija — pa saj je morda iluzija celo življenje, materija je mrtva, oživi jo človek — nimfe in drijade . . .

In ta iluzija, ta chanteclersko izraženi posthoc ergo propterhoc očara tudi fazanko:

„Il est tellement beau qu'il semble avoir raison.“

„Tako je lep, da mu moram verjeti“ — cela karakteristika žene.

Divno je izveden prizor, ko kliče Chantecler solnce. Temni obrisi v daljavi, ki postajajo vedno jasnejši, določnejši — pred nami vstaja pokrajina pomlajena, ljudi ne vidimo nikjer, toda povsod čutimo življenje, ki drhti čez poljane . . .

Pri Pegatki, neke vrste salonski dami, moderni precijozi, je five o'clock. Zbran je ves kokošji svet, petelini vseh rodov, pav. puran itd.

Prišel je tudi petelin-borilec Pile-Blanc, ki so ga poslali zarotniki, da zadavi Chanteclerja, toda ta nakana se jim ne posreči.

Pile Blanc se vsled Chanteclerjeve spretnosti sam nevarno rani in osramočen pobegne.

Pevec je med borbo sprevidel, da nima prijateljev, vse mu je želelo smrt; ko se mu po končanem boju zopet vsi laskajo, jim zakliče:

„Spoznal sem vas, kdo ste.

Nazaj vsi — meni ostane edinole še moje petje.

Plus rien que mon chant'!

Zapeti hoče, toda ne ve, kako; vse so mu zmešale razne šole s svojimi pravili, pegatkin salon ni zanj:

„Ničesar več nimam! Vse so mi vzeli! Celo petje!

Kako naj ga zopet najdem?“

„Pojdi v gozd!“ mu zakliče fazanka; tam ne motijo ptic s pravili.

In res odide ž njo v svobodni gozd, da zadobi spet svoj glas, svoje petje.

Slavčeva noč je četrti in poslednji akt — akt razočaranja in razbitih iluzij, a obenem akt spoznanja. Fazanka hoče imeti pevca popolnoma zase in ljubosumna je celo na svetlobo, ki jo kliče Chantecler dan za dnevom, hoče da bi jo ljubil bolj kot svetlobo:

Eh bien, quoiq' il t'en conte

Trompe — la pour moi!

Vsaj eno jutro naj ne zapoje, naj pusti solnce za goro radi nje.

Toda on tega noče storiti — a fazanka si pomaga z zvijačo. Iluzija za iluzijo začne padati.

Slavec zapoje in petelin vidi, da je to petje lepše kot njegovo. Ko posluša in se razgovarja ves zamaknjen, mu fazanka zakriva obzorje s perotmi in ga mami s sladkimi besedami, tako da pozabi petelin na petje.

Solnce vzide samo. Tedaj odmakne ona svoje peroti in mu odkrije svetlo pokrajino. On ne budi solnce — druga fikcija uničena. Niti slavec ni zadovoljen s svojim petjem, njegov ideal je neki drugi, lepši glas — dasi ga ni še nikdar slišal — nekaj je. Tudi on ima toraj drugo hrepenenje. Puška počí in slavec pade zadet. Kdo bo sedaj pel? Toda že se oglasi drugi, saj ni samo en pevec — le poezija je ena in večna, poeti pa ginejo in za njimi pridejo drugi. Pes Patou pride po Chanteclerja. Poslalo ga je domače dvorišče, da zopet pripelje pevca, ki budi dan.

Chantecler je takoj pripravljen da gre. „Saj ti ne budiš jutra,“ mu govori ona, ki ga hoče obdržati na vsak način pri sebi v gozdu.

Toda pevec je prišel do spoznanja:

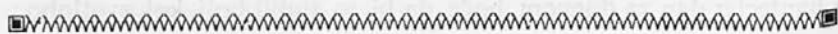
„C'est que je suis le coq d' un soleil plus lointain!“

„Jaz sem pevec nekega solnca, ki je še bolj daleč,“ ji odgovori samozavestno.

On gre domov, da vrši svojo dolžnost, njegov rod rabi vodnika, pevca, dvorišču je iluzija Chantecler in kje naj si jo išče on — vstvari si jo sam — pevec je nekega solnca, ki mu je neznano, on čuti potrebo, da poje; to je vse, to je njegovo življenje in to je dovolj . . .

Petje je doma, ne iščimo ga drugod, to je tenor Chanteclerja. Fazanka je tisti človekov notranji nemir, nagon, želja — Faustov Mephistopheles.

Nekatere lirične patrije tega gotovo najosebnejšega dela Rostandovega so naravnost krasne. Obenem je to protest proti sodobnemu eksotizmu francoskemu, proti importiranju tujega in zametanju domačega. — III. dejanje je persiflaža raznih literatov, a v celoti je Chantecler Rostandova konfesija.

Dr. FR. KIDRIČ:

Pomote in potvare za razne potrebe.

III. Slovensko za — ozir. opisovanje admontskih podložnikov.

o je poročal dne 5. septembra 1898 *Jože Benkovič* na II. občnem zboru „Leonove družbe“ v knjižni dvorani semeniški v Ljubljani „o slovenski socijalni in kulturni zgodovini“, je povzdignil glas in izjavil: „*Trubar je imel le to srečo, da je bila njegova knjiga prva — tiskana . . . V admontskem samostanu pa so slovenske podložnike že v 12. in 13. stoletju slovensko zapisavali*“ (Kat. Obzornik II [1898], 341). Tri leta pozneje je zopet podprl svojo dogmo o srednjeveškem samostanskem upoštevanju slovenščine s trditvijo, da so „v . . . (admontskem) samostanu . . . slovenske podložnike slovensko opisavali“, ter navel kot vir: „Novice, 1858. 338—9. P. H. Rešek. Spomeniki starozgodovinski v gornjem Štirnem“ (Voditelj IV [1901], 186—7).

Slučajno najdeš na navedenih straneh XVI. letnika „Novic“ res članek, na katerega zvrča Benkovič odgovornost. Enrik Rešek navaja gornještajerska slovenska krajevna imena ter nadaljuje: „V starem rokopisu 12. stoletja se bere (v opombi: „Admonter Saalbuch“ III. 146), da je nek plemenit Slovenec pri sv. Mihaelu nad Ljubnem [Leoben] kapelico sv. Valpurg sežidal: Ex nobili prosapia ortus Trizislaw cum uxore sua Zlawa eandem eclesiam in honorem S. Walpurgis in praedio hic fundaverunt. [Muhar II. 27. Anmerkung].“ Po slovensko se glasi zadnji stavek: „Potomec plemenitega rodu Trdislav in njegova žena Slava sta sežidala na čast sv. Valpurg na svojem posestvu to kapelo“.

Če bi si bil poiskal Benkovič Reškov vir, bi bil našel, da vidi Muchar v notici dokaz, da so obstojale v „zgodnjem srednjem veku na gornjem Štajerskem . . . razkropljene slovenske kolonije“ (Gesch. des Herzogt. Steiermark II [Gratz 1845], 27). — Če bi bil hotel čitati Benkovič Reškovo notico tako, kakor jo je komentiral ta, bi bil videl v njej svedoka, da so se ostanki slovanskih plemičev na Gornjem Štajerskem do XII. stoletja ohranili, in slične komentarje bi bil našel tudi pri drugih Slovencih (Trstenjak Dav.: Nekaj o osebnih imenih Koroških Slovencev, „Novice“ XXXIX [1881], 168; Scheinig J.: Slovenska osebna imena v starih listinah, „Izvestja muz. dr. za Kranjsko“ II [1893], 52, 95; prim. tudi Beg A.: Slovensko-nemška meja na Štajerskem, Ljubljana 1905, str. 55). — Če bi si bil ogledal Benkovič Trdislava in Slavo v celotni listini (prim. J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark 675, ali J. Wichner, Gesch. des Benediktiner-Stiftes Admont II [Graz 1876], 18—19, 223—5), bi bil celo zvedel, da je listino izdal dne 7. junija 1188 v Solnogradu nadškof Adalbert III., a da sta morala Trdislav in Slava že v prvi polovici XII. stol. umreti ker leži med njima in datumom listine cela vrsta dogodkov. Toda dvojega bi Benkovič pri navedenih avtorjih ne bil mogel najti: a) noben ni umel tako brihtno čitati dokumentov, da bi izpremenil plemiča v podložnika; b) nobeden se ni tako skregal s pametjo, da bi videl v slovenskem osebnem imenu latinske v Solnogradu izdane listine pričo, da se je slovenščina v Admontu upoštevala in že pred Trubarjem negovala!

Kake pojme imajo o narodni kulturi in literaturi „zgodovinarji“, ki se še danes ne ustrašijo otročjega zaključka, da kaže neizogibno, v dokumentih vseh dobe svračajoče „o—“ oziroma

„zapisovanje“ drugojezičnih imen že knjižno gojitev dotičnih jezikov ter da med takimi pabirki in smotrenim spisovanjem širokim masam namenjenih knjig ni nikakega razločka, vedi sam rogatec! Naj si blagovolijo vpisati za ušesa odgovor, ki ga je dal Kopitar pred 100 leti Vodniku, trdečemu, da Trubar ni prvi slovenski pisatelj, češ, da se morajo smatrati tudi imena slovenskih podložnikov v urbarjih „za Kranjsko pismenost“: „Kaj pa je to? ... Tako bi bil pisal tudi Cook otahitski, ker je tudi zabeležil otahitska imena“ (Istočniki dlja istoriji slavjanskoj filologiji I [Sanktpeterburg 1884], 38)!

F. K.:

Literarna lastnina?

avzeti pozo znanstvenika je v normalnih razmerah dovoljeno le onim, ki so si svoj znanstveni sloves priborili z lastnim delom, nikakor pa ne tistim, ki se hočejo preriti do tega s tujim trudom.

Nemogoč je med znanstveniki, komur se je dokazalo plagiatstvo.

*

G. Franc Terseglav je priobčil v „Času“ (III. letnik 1909) razpravo „*Psychologija mas*“. Sestavek je zasnovan duhovito; čita se kakor znanstveno delo. Ima pa, žal, veliko napako, da ni znanstveni produkt podpisanega avtorja, ampak pravzaprav lastnina francoskega pisatelja Le Bona, avtorja knjige *Psychologie des foules*.¹⁾

G. Terseglav sicer omenja izpočetka Le Bona, a le toliko, kolikor se kritično izraža o njegovem delu. Nikjer pa ne pove, da je kaj vzел po njem, razven na strani 24., kjer pravi pod črto, da se „glede na razpredelbo zdaj ozira večkrat na Le Bona“. Pripoznava tedaj samo toliko; a še to prepozno! In to še nikakor ne zadošča zahtevam znanstvene dostojnosti, — osobito če je Terseglav veliko množino zgledov, porabljenih v svoji razpravi, pobral iz Le

¹⁾ *Psychologie des foules*. Par Gustave Le Bon. Paris. Félix Alcan, éditeur, 1908. (13. izdaja.) — *Psychologie der Massen*. Von Gustave Le Bon, autorisierte Übersetzung nach der 12. Auflage von dr. Rudolf Eisler. (Izšlo kot II. zvezek „Philosophisch-soziologischer Bücherei“ v Lipskem, 1908.)

Bonovega dela in za svoje izdal in tupatam dobesedno prestavil cele stavke, ne da bi navedel njih avtorja.

Dopustljivih je pač nekaj svoboščin člankom popularno-znanstvenih namenov; a tudi v tem je meja.

Jezuit L. Fonck, v katoliških krogih upoštevana osebnost, se izraža o popularno-znanstvenih člankih takole: „Der Verfasser selbst darf zwar keineswegs, auch nicht bei einer solchen Arbeit auf sein wissenschaftliches Rüstzeug verzichten . . . Er muß sich in den meisten Fällen mit dem Hinweis auf die hauptsächlicheren Quellenwerke begnügen, ohne einen jeden Punkt seiner Ausführungen mit gelehrten Anmerkungen und Quellennachweisen begleiten zu können.“¹⁾ (Pisatelj pa niti pri takem [popularno-znanstvenem] delu ne sme prezirati znanstvenega orožja . . . Večinoma se mora zadovoljiti s tem, da omenja poglavitnejše vire, iz katerih zajema, ne da bi mogel vsako točko svojih izvajanj opremljati z učenimi opombami in navedbami virov.) Torej, če bi bila razprava popularno-znanstvena, moraš povedati poleg tega, da je cela razpredelba povzeta po drugem delu, tudi to, da so od tam pobrani vsi zgledi in povečini vse osnovne misli.

Tega g. T. ni storil! Evidentno je, da če rabiš dobeseden stavek drugega avtorja, ga moraš kot takega tudi naznačiti in povedati avtorja.

To velja še za popularno-znanstvene spise.

Kdor pa prečita Terseglavov članek, nikakor ne more dobiti vtisa, da je pisan popularno. Predvsem članek zahteva precej predštudija psihologije in poznanja množine terminov, kajti drugače je neumljiv.

Dalje pa tudi „Čas“ ni popularno-znanstvena, ampak „znanstvena revija“. Tudi je njen namen, — kakor se je formuliral na občnem zboru D. L. „Leonove družbe“, da poglobi znanstveno mišljenje svojih sodelavcev.

Članek je torej poslan v svet kot znanstven produkt. Če pa niti popularno-znanstveni razpravi ne odgovarja, kako naj znanstveni!? Da je treba navesti vir vsakega citata, vsake skupine tujih misli, pa tudi zglede, zbrane po drugem znanstveniku, kot take označiti, je samoobsebi umljivo; kajti v nasprotnem slučaju zgubi spis svojo znanstveno vrednost kot samonikel produkt, zgubi pa jo tudi avtor, ki mu je mogoče očitati plagiatstvo.

¹⁾ Wissenschaftliches Arbeiten. Von dr. Leopold Fonck S. J. Innsbruck, 1908, str. 93.

Pojem „literarne lastnine“ je Terseglavu, kakor se kaže, še vedno sporen!

Pa preidimo k dokazu resnice! Prej pa si snov še razpredelimo. Da je razpredelbo svoje razprave povzel deloma po Le Bonu, pripoznava sam: to je torej tuje. Kakor bomo videli, so zgledi skoro vsi tuji. Pa tudi osnovne misli razglabljanj so v velikem dobeseden plagiat.

Pripomnim naj še, da se mi nikakor noče brskati za slučaj; podati hočem le, kar mi je pri čitanju kot zrelo jabolko padlo v naročaj.

Tako n. pr. uporabi Terseglav, ko govori o sugestivnosti mase, iste primere, kot jih je rabil za osnovo istim mislim Le Bon.

Na str. 19. pravi Terseglav: „V takozvani konstituenti so se v noči 4. avgusta 1789 plemenitaši prostovoljno odrekli svojim predpraviciam.“ Le Bon pa pravi na str. 17.: „Der Verzicht auf alle seine Privilegien, den in einem Moment des Enthusiasmus der Adel in der berühmten Nacht von 4. August 1789 leistete, wäre sicherlich niemals von dessen Mitgliedern als Einzelnen angenommen worden.“

Takoj za zgoraj navedenim zgledom pa je uporabljen: „... poslanci v konventu so, združeni v masi, obsojali stotine in stotine na smrt.“ Čujmo Le Bona, ki je isto povedal na isti strani kot prej, pred onim zgledom: „Die Männer des Konvents ... zur Masse vereinigt zauderten sie nicht, die grausamsten Vorschläge zu billigen, die offenbar unschuldigsten Individuen aufs Schaffot zu schicken...“

Ko govori o lahkomiselnosti mase, uporablja sledeči zgled (str. 22.) „Ko so Nemci l. 1871 oblegali Pariz, se je večkrat zgodilo, da je pariško prebivalstvo ob okopih navalilo na hiše, v katerih je brlela sveča, češ, da je gospodar od Prusov podkupljen, da jim izda lego baterij, da si se luč na par sto korakov sploh ni mogla zapaziti.“¹⁾

Ravno ta zgled uporabi Le Bon na str. 22. (pod črto) ko razmotriva lahkovernost in nelogiške asociacije mase: „Diejenigen, welche die Belagerung von Paris mitgemacht, sehen viele Fälle dieser Leichtgläubigkeit der Massen gegenüber den unwahrscheinlichsten Dingen. Ein Kerzenlicht in einem höheren Stockwerk galt

¹⁾ Razprti stavki značijo stilistično podobnost.

sofort als ein den Belagerern gegebenes Zeichen, so klar es doch nach wenigen Augenblicken der Überlegung wird, daß es jenen unmöglich war, aus einer Entfernung von mehreren Meilen den Schein dieser Kerze wahrzunehmen.“

Interesantno je poglavje, ko govori Terseglav o impulzivnosti mase. Koliko je tu stvarnih razmotrivanj produkt razmišljanj Terseglavovih, o tem pozneje; navesti je le zgled, ki jih je uporabil avtor „Časovega“ članka, a ne povedal, kje jih je dobil.

Str. 24.: Klasičen opisma se, da mu je malokateri enak, najdete v 3. dejanju Shakespearovega „Julija Cezarja“, drugi prizor!¹⁾

Le Bon pove na str. 46. točneje: „Nicht mittelst einer gelehrten Rhetorik vermochte Antonius das Volk gegen die Mörder Caesars aufzuwiegeln, sondern dadurch, daß er ihnen Caesars Testament vorlas und ihnen Caesars Leichnam zeigte.“

Za isto misel isti zgled: vir virov se lahko najde vzlic odprtim durim.

Govoreč še vedno o istem predmetu, povdarja, kako velikanskega pomena je pri duševnih „dejih“ te vrste vpliv rase. Uporabi zgled (str. 25.): „Vsled poraza pri Aduji l. 1896 je padlo italijansko ministrstvo, ko je pa bila pri Kartumu poražena važna angleška ekspedicija, se ni na Angleškem pojavilo nobeno znatno gibanje in noben minister ni demisioniral.“ Ko govori Le Bon o razlikah mas z ozirom na raso ter utemeljuje razliko med latinsko in anglosaško maso, navaja na str. 21. primer, ki jo je uporabil kot zgled tudi Terseglav, seveda brez navedbe vira: „Einige Jahre später erzeugte die telegraphische Anzeige einer unbedeutenden Schlappe bei Langson einen neuen Ausbruch, der den sofortigen Sturz der Regierung herbeiführte. Zu gleicher Zeit erregte die weit schwerere Niederlage einer englischen Expedition bei Khartum in England nur eine sehr schwache Bewegung, und kein Ministerium fiel.“ Nekoliko se zamenja imena, drugo pa se dobesedno prestavi in „znanstveno“ utemeljen zgled je gotov.

Velikokrat se mož naredi modrega in se sklicuje na kak vir, ki pa je nazadnje zanj le v Le Bonovem delu eksis-

¹⁾ To je ona točka, kjer se oglasi v Terseglavu vest, da prične misliti o „literarni lastnini“, pa se kratko odreže: „Glede na razpredelbo se zdaj oziram večkrat na Le Bona“. To znamo; vemo pa tudi, da ravnata na vse drugo: tega seveda radi znanstvenega imena ni smel povedati ...

stiral. Tako n. pr. sledeči slučaj str. 26.: „Zanimivo je, da se tako časi celo zbori učenjakov dajo prevariti. Velikokrat se je v zadnjih desetletjih zgodilo, da so vabili odlične fiziologe, fizike in psihologe k spiritističkim seansam in da so se jih udeleževale komisije, nalašč zato sestavljene, da doženejo, kako se taki pojavi dajo tolmačiti. Pripetilo se je pa — kakor pripovedujejo o nekem tipiškem slučaju „Annales de sciences psychiques“ —, da so zbrani učenjaki v svojih referatih prišli na podlagi opazovanih dejstev do zaključka, da se ne dajo tolmačiti kot goljufija, in vendar so v tem slučaju voditelji scen nalašč na pravnavađen način goljufali, da bi postavili strokovnjake na izkušnjo, kaj bodo dejali.“ Le Bon pa pripoveduje na str. 25. „Die Vereinigung beliebiger Individuen macht eine Masse aus; mögen sie selbst hervorragende Gelehrte sein, so nehmen sie insgesamt in allem, was ausserhalb ihres Faches ist, alle Massenmerkmale ein. Das Beobachtungsvermögen und der kritische Geist eines jeden von ihnen schwindet sofort. Ein findiger Psychologe, Davey, liefert uns dafür ein recht interessantes Beispiel, welches vor kurzem in den „Annales des Sciences psychiques“ mitgeteilt wurde und verdient, hier berichtet zu werden. Davey berief eine Versammlung ausgezeichnete Beobachter ein, unter ihnen den hervorragenden englischen Forscher Wallace...“ Za tem sledi poročilo o spiritistični seji. — „Nachdem er hierauf von diesen ausgezeichneten Beobachtern schriftliche Berichte erhalten hatte, in welchen erklärt wurde, die beobachteten Erscheinungen seien nur auf übernatürlichem Wege möglich gewesen, enthüllte er ihnen, das dieselben das Produkt sehr einfacher Kniffe waren.¹⁾ — „Die Zeugen können zahlreiche und bestimmte, dabei völlig irrtige Berichte liefern, deren Ergebnis aber ist, daß wenn man ihre Schilderungen als exakt ansieht, die geschilderten Erscheinungen durch Betrug nicht zu erklären sind.“

Če primerjamo v celoti celo stvar, je skoro nemogoče dati drugačen odgovor, kakor da je zadnji vir Terseglavu bilo Le Bonovo delo, ne pa „Annales des Sciences psychiques“. Če pa bi tudi zadnje bilo, moral bi imeti avtor „Časovega“ članka toliko pravnega čuta o literarni lastnini, da bi uvrstil zgoraj debelo natisnjeni in direktno prestavljeni odstavek med narekovaje; sraki so svoj čas tovarišice poleg pouznanega še njeno perje izruvale,

¹⁾ Le Bon navaja tu citat iz „Annales des Sciences psychiques“ seveda med narekovaji.

kakor pravi basen, in tega se je pri lovu za „znanstvenim“ imenom bati!

Na strani 27. rabi dve primeri kot dokaz „nezanesljivosti kolektivnega opazovanja“: „Kako je pri Waterloo prišlo do tega, da je bil Napoleon premagan, še danes ni pojasnjeno, (—) kdo je pri Sedanu poveljeval znamenito kavalerijsko atako, katero je vendar na tisoče vojakov videlo, oziroma se je udeležilo, ni bilo mogoče dognati — tako zelo so si izpovedbe nasprotovale.“

Le Bon rabi na strani 28. prav k podkrepitvi svoje teze o nezanesljivosti kolektivnega opazovanja isti primeri: „Tausende von Menschen wohnten der berühmten Kavallerie-attacke bei Sedan bei, und doch weiß man angesichts der widersprechendsten Aussagen nicht, von wem sie kommandiert wurde. Der englische General Wolseley hat in einem neuen Buche den Beweis erbracht, daß man bis jetzt betreffs der wichtigsten Ereignisse der Schlacht bei Waterloo, die doch hunderte von Zeugen beglaubigt hatten, die größten Irrtümer begangen hat.“ Kar se tiče prestavljanja, no, to „znanstveno“ delo smemo pustiti Terseglavu.

Naslednja primera, ki je skoro v celoti dobeseden plagiat, razodeva poleg čudne morale tudi naivnost avtorjevo: češ, saj mi ne pridejo na sled. Na strani 28., ko govori o vplivu sugestije, pravi: „Francoski odvetnik Lachand, izvrsten govornik, je nekoč pri neki obravnavi vse porotnike razen enega dobro obdelal, da so bili obtožencu naklonjeni. Le najvplivnejšega ni mogel. Kar se sredi govora obrne proti predsedniku: „Gospod predsednik, ali bi ne mogli slugi veleti, naj onole zaveso spusti doli; gospodu porotniku X. sije luč v oči.“ Gospod X. je pordel, se nasmeljal in zahvalil. Bil je pridobljen.“ Le Bon pa pravi na strani 125.1): „Aber einmal traf er (odvetnik Lachand) in der Provinz einen, den er dreiviertel Stunden lang mit seinen stärksten Waffen vergebens bearbeitete, den ersten auf der zweiten Bank, den siebenten Geschworenen. Es war zum Verzweifeln. Plötzlich, mitten in einem leidenschaftlichen Passus hält Lachand inne und wendet sich an den Vorsitzenden des Gerichtshofes mit den Worten: „Herr Präsident, könnte man

1) Le Bon je primero — kakor sam pravi — našel v „spominih“ Berarda des Glajeuxa; a je tuje blago tudi kot tako v svojem delu naznačil.

nicht den Vorhang dort herunterlassen, den siebenten Herrn Geschworenen blendet das Sonnenlicht.“ Der siebente Geschworene errötete, lächelte, dankte. Er ward der Verteidigung gewonnen.“ Tako torej! Iz naznačenega sledi dovolj. Solncu svetiti bilo bi odveč.

Na strani 29. ko govori o moralnosti mas, pravi Terseglav: „Taine pripoveduje, kako so v strašnih septemberskih dneh v prvi revoluciji, ko je množica „izdajalce domovine“ kar po cestah klala, navadni roparji in habituelni zločinci denarnice in dragočnosti, ki so jih pri žrtvah našli, prinesli pred revolucijske odbore in niso ničesar zase pridržali.“

Ko Le Bon govori o nravnosti mas, navaja kot primero na str. 37.: „Taine zeigt, daß die Menschenschlächter der Septembertage die Brieftaschen und Schmuckstücke, die sie bei ihren Opfern vorfanden und die sie leicht hätten an sich nehmen können, bei den Ausschüssen niederlegten.“ Komentar je menda nepotreben!

Terseglav navaja takoj za zgoraj navedeno primero na isti strani: „In če kdo dobro opazuje na pr. gledališko občinstvo na galeriji, bo nemalokrat zasledil, da se v masi habituelni klafači, ničvredne ženske, sovodniki, vzdrževanke, vajenci itd. škandalizujejo nad prizori in frazami v igrah, ki bi se jim drugače posameznikom zdele kaj nedolžne.“ Le Bon na isti strani kot zgoraj (37) za ondi navedeno primero „... und es zeigt die alltägliche Beobachtung, daß eine, selbst aus niedrigen Elementen bestehende Zuhörerschaft sich allgemein als sehr prüde erweist. Der Lebemann von Beruf, der Aushälter, der spottsüchtige Gassenjunge murren oft bei einer etwas gewagten Szene oder einer schlüpfrigen Rede, die doch, im Vergleiche mit ihren üblichen Unterhaltungen, recht harmlos ist.“ Nekoliko Terseglavove frazeologije, nekaj izpuščenih besed in „izviren znanstven dokaz“ je gotov.

Na str. 30. govori Terseglav, utemeljujoč silo temeljnih idej mase napram priučenim: „Učeni Indijci bramanske kaste se izobrazujejo na angleških ali francoskih vseučiliščih. Kar sprejmejo vase moderne civilizacije, se z njihovimi podedovanimi dispozicijami in verskimi nazori zlije v čudno, neorganizovano zmes. Zdaj prevladuje ta, zdaj oni element, kakor se vrste miki. Ne

čutijo nasprotja med obema kulturama, ki v njih živita.“ Isto kot Terseglav utemeljuje pa pravi na str. 40. Le Bon: „Ich habe es in erstaunlichem Grade bei gelehrten Hindus, die an europäischen Universitäten studierten und promovierten, konstatiert. Auf der festen Grundlage ihrer ererbten religiösen oder sozialen Ideen hatte sich, ohne dieselben zu stören, ein Grundstock abendländischer Ideen ohne Verwandtschaft mit jenen aufgeschichtet. Je nach den Zufälligkeiten des Augenblicks kamen bald die einen, bald die anderen samt ihrem besonderen Gefolge von Handlungen oder Reden zum Vorschein, und dasselbe Individuum bot so die offenbarsten Widersprüche dar — — —“

In ko govori o akceptiji „modificiranih“ „idej in nazorov“ mase, pravi Terseglav na str. 30.: „Argumenti nanjo ne vplivajo (namreč na maso) veliko; morda prepričam s pomočjo logičkih sklepov nekatere, jutri pa bodo trdili to, kar so prej, in to dokazovali s tistimi razlogi, katere sem jim včeraj izpodbil.“ O istem trenutku govora pravi na str. 41 Le Bon: „Ein unterrichteter Zuhörer wird die Evidenz des Beweises, wenn sie am Tage liegt, anerkennen, aber — — — Nach Verlauf einiger Tage wird er uns seine alten Argumente mit genau denselben Worten vorbringen.“

Zanimivo je primerjati Terseglavovo razpravo (str. 31) z Le Bonom (str. 129.—130.), ko govori o sili podob, zbujenih potom besede. Je sicer to precej dolga primera, a treba, da se zabeleži!

Terseglav: „Dober govornik je zato tisti, ki zna pri masi zbuditi asociacije, kakršne rabi za ta ali oni učinek. Večkrat kak pojav mase ne pohaja od stvarnega pomena, ki ga ima ta ali ona beseda govornikova, marveč od tega, kakšno podobo govornik na podlagi te besede zbudi v kolektivni fantaziji množice. Zgledov nam podaja zgodovina na vsaki strani. L. 1873 je radikalna stranka na Španskem prišla na to, da je ideal ustave federalna republika. Cortes so glasovali zanjo, pa nihče ni dobro vedel, kakšen je pravzaprav federalni sistem. Po ulicah je množica vpila: Salud y republica federal! Kakor da bi bila vnovič napočila bajna zlata doba. — — — Poprvotnem navdušenju so se pa vodilni krogi kmalu strez-

nili. Nekateri so federalno republiko u melitako, da se uprava decentralizuj po severoameriškem vzoru, socialisti in karlisti v Andaluziji pa so bili mnenja, da treba odpraviti armado in žandarje ter občinski svet med vse enako razdeliti. — — —“

Le Bon: „Der Redner der die Massen zu behandeln weiß, bringt die Massen wozu er will — — — Der Kandidat aber, der eine neue Formel findet, die jeder bestimmten Bedeutung ermangelt und daher den verschiedensten Ansprüchen zu genügen vermag, erzielt unfehlbar einen Erfolg. Die blutige spanische Revolution von 1873 kam durch eines jener magischen, schillernden Wörter, das jeder nach seiner Weise deuten kann, zustande. Ein zeitgenössischer Autor hat den Ursprung derselben in denkwürdigen Ausdrücken berichtet. „Die Radikalen hatten entdeckt, eine unitarische Republik sei eine verkappte Monarchie, und ihnen zu Gefallen hatten die Cortes einstimmig die federale Republik proklamiert, ohne daß auch nur einer der Votanten hätte sagenkönnen, was da eben votiert wurde. Aber diese Formel bezauberte alle Welt, es war das ein Rausch, ein Delirium. Die Herrschaft der Tugend und des Glückes war soeben auf Erden begründet worden. Ein Republikaner, dessen Feind ihm den Titel eines Föderalen versagte, war dadurch wie ob eines tödlichen Schimpfwortes beleidigt. Auf den Straßen ging man aufeinander zu mit den Worten: Salud y republica federal! Dann stimmte man der heiligen Disziplinlosigkeit und Autonomie der Soldaten Lobeshymnen an. Was war die „föderale Republik“? Die einen verstanden darunter die Emanzipation der Vereinigten Staaten oder die Dezentralisation der Verwaltung, andere wieder dachten an die Beseitigung aller Autorität, an die nahe Eröffnung der sozialen Liquidation. Die Sozialisten aus Barzelona und Andalusien predigten die absolute Souveränität der Gemeinden und forderten in Spanien zehntausend unabhängige autonome Gemeinden zu bilden und zugleich die Armee und die Gendarmerie aufzuheben.“

Poglejmo še mimogrede, kako so si stvarna razmotrivanja „sorodna“ pri Terseglavu in Le Bonu.

Ko razpravlja Terseglav na str. 17. o psihični enotnosti mase, pravi: „... za pojem psihološke mase ne zado-
stuje, da je zbranih mnogo posameznikov na enem
kraju, marveč so potrebni gotovi miki, ki združijo
slučajno skupino v eni misli in enem čuvstvu ter
povzročijo pri vseh tudi enaka dejanja. Da moremo poj-
miti več poedincev kot maso, ni potrebno niti ve-
liko število, niti da so vsi zbrani na enem samem
kraju. Napoči dan cesarskega jubileja in misli ter čuv-
stva po vsej državi raztresenih posameznikov so v svoji poseb-
nosti čisto taka, kakor jih opazujemo pri krajevno zbrani masi.“

Isto misel razmotrivajoč, pravi na str. 10., Le oBn: „Das
Schwinden des bewußten Persönlichkeit und die Orientierung
der Gefühle und Gedanken nach einer bestimmten
Richtung, welches die ersten Merkmale der sich or-
ganisierenden Masse bildet, erfordert nicht immer
die gleichzeitige Anwesenheit mehrerer Indivi-
duen an einem einzigen Orte. Tausende getrennter Indi-
viduen können in gewissen Momenten unter dem Einflusse ge-
wisser heftiger Gemütsbewegungen, etwa eines großen natio-
nalen Ereignisses, die Merkmale einer psychologischen
Masse gewinnen.“

Navedel sem poleg stvarnega razmotrivanja obeh, tudi pri-
mero,¹⁾ saj neposredni stik pokaže čisto plastiko „samostojnosti“.

Na str. 24. pravi Terseglav: „Masa je impulzivna, od-
visna od impulzov, zunanjih in notranjih mikov;
na vse reagira, se ne zna obvladati in ker miki
zelo variirajo, je tudi masa silno izpremen-
ljiva.“ Na str. 21. piše Le Bon: „Alle Massen sind stets
reizbar und impulsiv, aber in den mannigfachsten
Abstufungen.“

Terseglav se drži razpredelbe Le Bonove, in ravno razpre-
delba ga izda, da so misli zapisane po njem Le Bonove.

Govoreč o lahkovernosti mase, o mogočni sili sugestije,
sili po besedah vzbujenih podob in nelogiški asociaciji slednjih,
pravi Terseglav na str. 25.: „Masa misli v podobah, po-
dobe se pa pri njej asociirajo nelogiško...“

¹⁾ „Nationalereignis: cesarski jubilej; tu se pač lahko spozna povrtnost
mišljenja Tersegla v Le Bona. (Francozom je bil cesarski jubilej tudi obenem
nacionalni praznik.)

Ko izvaja na str. 22. Le Bon o isti stvari, pravi: „Die Masse denkt in Bildern, die nach ihrer Entstehung von selbst eine Reihe anderer Bilder ohne logischen Zusammenhang mit den ersteren auslösen.“

S takimi dobesednimi pagijati se ne goji znanstvo!

Na strani 27. ko razpravlja Terseglav o „nezanesljivosti kolektivnih opazovanj, pravi: „Pod gotovimi pogoji so pa takozvana kolektivna opazovanja res zelo nezanesljiva.“

V istem redu in o isti stvari govoreč pravi Le Bon na str. 28.: „Um aber zu den von den Massen gemachten Beobachtungen zurückzukehren, so kommen wir zu dem Schlusse, daß die Kollektivbeobachtungen die verfehltesten sind.“

Utemeljujoč tezo, da masa sprejema le ideje, ki so lahko umljive in izražene v podobah, pravi na strani 30. Terseglav: „Te ideje vrsti, oziroma shranja masa v sebi, ne da bi jih logiško družila skupaj, marveč jih asocijuje kar mogoče primitivno. Misli in nazori se vrste pri masi kakor podobe v skioptiku brez trdne zveze.“

Le Bon, stran 39.: „Diese Gedankenbilder sind miteinander durch kein logisches Band der Analogie oder Sukzession verbunden, sie können einander vertreten wie die Gläser einer Laterna Magica...“

Sodim, da bi bila vsaka potankost razmotrivanja tu nepotrebna: ob ta kamen se mora spodtakniti vsakdo, ki vidi in čuti.

Tako pravi zopet na strani 30. „filozof-sociolog“ Terseglav: „Dolgo časa morajo nazori tleti v umu in srcu, morajo postati čuvstva, da jih masa kolikortoliko umeje... Nasprotno pa je zopet celih stoletij treba, da se podere, kar je že zdavno trhlo.“

O isti stvari govoreč, pravi na str. 42. le Bon: „Die Ideen brauchen lange Zeit, um in der Massenseele Fuß zu fassen, aber ebenso lang währt es, bis sie aus dieser schwinden.“

Veleinteresantni sta zopet poglavji o tradiciji: Terseglavova izvajanja, primerjana z razmotrivanji Le Bona so izvrsten dokaz znanstvene samoniklosti prvega. Poglejmo! „Čas“, stran 32.: „Tu vidimo tudi, kako važen činitelj je tradicija, ki obsega vse kar so prednamci zamislili in zasnovali in je tako-rekoč sinteza vsega, kar je rasa doživela v pre-

teklosti. Brez tradicije ni napredka.“ V drugi knjigi, § 2. na strani 55. piše Le Bon: „Die Tradition umfaßt die Ideen, Bedürfnisse und Gefühle der Vorzeit. Sie ist die Synthese der Rasse und lastet mit ihrem ganzen Gewichte auf uns. — — — (Stran 56.) Ohne Tradition kein Fortschritt.“¹⁾

Pa naj kdo reče, da se pri nas „znanstveno“ ne dela!

Navel sem tu le nekaj stvari, ki pri čitanju kot zrelo jabolko zdrče v naročje, če pa bi se kdo spodtaknil nad kamnom, ki ga komaj prekobaca, pa bi ga tajil, no potem pa v detajl in s statistiko, koliko vrst je Terseglavovih in koliko Le Bonovih.

Čas je, da se posveti v „mogočni znanstveni napredek“, „kulturno delo“ in v „domače znanstvo“; kajti nabrati bi se znalo tam toliko „domačega znanstvenega dela“, da bi bilo v sramoto dolgo, dolgo.

O priliki pa še kaj, saj pravila in zakone „domače“, „moderne“, „znanstvene“ „plagiologije“ študirati tudi nekaj velja.

Nam znanstveno zaostalim Slovencem se odpira tu prav hvaležno, če se ne motim, obširno polje; obdelati to, zdi se začasno kulturneje, pomembneje, kakor pa širiti plagiat — v svrhu znanstvenega imena — in tako „diskreditirati pred tujci“ naše znanstvo.

Pregled

Kulturni.

Prva delavska univerza: Ruskin College v Oxfordu.

Možje, ki so se borili na Angleškem za demokracijo, so bili obenem največji propagatorji za ljudsko izobrazbo v smislu, kakor ga je preciziral lord Curzon, ko je obiskal prvo delavsko univerzo na svetu, Ruskin College v Oxfordu: The men I see before me represent the class to whom has been given the vote, and who, because of their number, are the ruling power in the nation. It is supremely important

that having the power they should have also have the education — Ljudje, ki jih vidim pred seboj, reprezentirajo sloj, ki so mu dali volilno pravico in ki je zbog svojega števila vladajoči element v deželi. Izredno je zato važno, da nima samo moči, ampak tudi vzgojo.

V nasprotju z univerzami kontinentalne Evrope je organiziran angleško-amerikanski visokošolski pouk po „college“. Navadno so to ogromna poslopja, ki bi bilo vsako zase lahko samosvoja univerza, v katerem pa ne dobe učenci samo učnega pouka, ampak tudi vso ostalo vzgojo, telesno kot du-

¹⁾ Celotni stavek se glasi: „Ohne Tradition keine Zivilisation, ohne langsame Ausschaltung derselben kein Fortschritt.“

ševno. Z drugimi besedami: „college“ (izg. Kóledž) ni samo univerzitetna šola, ampak je obenem internat, v katerem stanujejo tako učitelji kakor učenci, ki tudi vsi pri eni mizi obedujejo. Angleži, ki se še danes niso nehali učiti od starih Grkov, so posneli tudi to institucijo iz grške kulture.

Število slušateljev v koledžih je različno in varira med 12 in 600. Slednjo frekvenco izkazuje vsekakor samo Trinity College v Cambridge (izg. Kémbridž), ki ima v celem 18 takih šol; Oxford jih ima 22. Anglija ima sicer še mnogo drugih univerz, med katerimi se je povzpela zadnja leta nedvomno londonska na prvo mesto, toda Oxford in Cambridge zavzemata med vsemi iz raznih vzrokov, ki se jih dotaknemo ob drugi priliki, popolnoma zase svoje mesto. Ali pouk je v njih izredno drag. *Minimalni* izdatek vsakega dijaka znaša *dnevno* en angleški funt, t. j. 25 kron — svota, s katero mora marsikak slovenski dijak izhajati skoro cel mesec.

Naravno, da v takih razmerah ni bilo niti misliti, odpreti obe najslavnejši univerzi delavskemu sloju. Kaj se je zgodilo? Ker ni bilo mogoče dobiti delavcev v šolo, so šli dijaki med delavce. Ideja ljudske univerze, takozv. University Extension Movement, je okolu 70 let stara angleška misel, ki so se je lotili po tem vzgledu izven Anglije najprej Skandinavci (tod so ustanovili visokošolci prve ljudske knjižnice), potem Rusi, nato Nemci in za njimi posamezni avstrijski narodi.

Danes je na Angleškem na stotine delavskih izobraževališč, ki so po velikem delu združena v zvezo „The Workers' Educational Association, ki obstoji že nad 60 let in šteje zdaj okroglo 1250, drugače samostojnih organizacij križem cele dežele.

Kako so delali študentje¹⁾ za delavce? Zapustili so Oxford in Cambridge za eno ali dve leti in se popolnoma posvetili delavski izobrazbi. Nastanili so se v najbolj zanemarjenih delavskih okrajih in poučevali na večer redno po dve uri. Njih življenske izdatke in stroške za lokal in knjige krijejo ali zasebniki ali društva, včasih pa delavske organizacije.

¹⁾ Pripomniti bi imel, da pomenja beseda „študent“ na Angleškem nekaj bolj čislana in odličnega, nego pri nas. Ta naslov gre pravzaprav šele dijaku, ki ima že nekaj let univerzitetnega študija za seboj; in mnogi profesorji imenujejo sami sebe „študent“.

F. L. T.

Imenovana Zveza poroča v svojem zadnjem letaku, ki ga je razposlala letošnje pomlad vsem slušateljem angleških univerz, *Why should University Students join the Workers' Educational Association?* (by A. E. Zimmern, M. A., Late Fellow of New College), da je organizirala tekom zadnjih dveh let popolnoma sistematične večerne tečaje, v katerih poučujejo delavce o gospodarstvu, o zgodovini industrije in o političnih znanostih. Vsak tak Tutorial Class je omejen na 30 slušateljev *obeh spolov* in kakor pravi letak, je bilo na zimo 1909/10 v celem 35 takih z obstoječimi univerzami ozko spojenih šol.

Ni dvoma, da sodi temu prizadevanju vse priznanje, ali ravno tako ni mogoče prezreti, da je tak vzgojevalni zistem vzlic vsem poboljškom nekaj nezanesljivega in slučajnega, in zlasti ne more zadostiti tisti eliti mladega delavstva, ki bo poklicana nekoč med prvobornike svojega stanu. Organizacija proletariata je danes tako komplicirana, in kjer stopa v navskrižje z drugimi močnimi organizacijami, ji je treba tolike izvedenosti, da zahteva na svojih odgovornih mestih osebe s kolikor mogoče visoko naobrazbo in širokim pogledom. Na Nemškem, kjer so n. pr. še pred par leti oddajali tajništvo pri strokovnih društvih na način sinekure svojim političnim pristašem, zahtevajo že danes od vsakogar, ki se poteguje za tako mesto, da priloži svoji prošnji tudi kak samostojen spis, iz katerega je mogoče razsoditi, v koliki meri ima kompetitor res strokovne sposobnosti za tako mesto.

Anglija, od katere se moremo največ naučiti, dežela, ki jo Nemci sedaj že 40 let neprestano posnemajo in proučujejo, je napravila v letu 1899 tudi zadnji veliki korak na polju delavske izobrazbe: ustanovila je Ruskin College, inkorporiran 1900, ki je prebil do danes že vse prve bolezni — outgrown the disease of infancy, kakor je dejal njen rektor.

Po svoji zunanosti se Ruskin College za arhitektonsko krasnimi starimi stavbami drugih univerzitetnih šol seveda ne more primerjati in tudi v notranji upravi in šolski organizaciji stoji mnogo za njimi. Poslojje, lastno, v katerem se nahaja, se skoro podira, a za novo stavbo, za katero so vsi načrti že izdelani in je kupljeno tudi že obširno zemljišče, nedostaje doslej po-

trebnih sredstev: zidanje bo veljalo pol milijona kron.

Rednih profesorjev ima samo troje, Slater, Furniss in Allsopp, ki poučujejo iz sociologije, gospodarstva, angleške politične in ustavne zgodovine in notranje administracije dežele, Local Government. Število slušateljev je povprečno vsako leto 50 (letos 54) v povprečni starosti 24 let. V zavodu ostanejo navadno samo eno leto in le izjemoma dve leti; več pa v nobenem slučaju ne. Dočim poučujejo v drugih college v celem samo 35 tednov v letu, poučujejo tu 48 tednov.

Vsak delavec-dijak mora plačati na teden en funt t. j. 25 kron; a ker je ta znesek vzlic skromnostim šole nezadosten, mora opravljati vsakdo na dan še po dve uri ročnega dela, t. j. snanje žiti sobe, kuhinjo, umivati pod itd.; delo, ki je pričakujejo kdaj kasneje od svojih žen. Prve čase so si morali fantje celo kuhati, a kakor pravijo, the results were sometimes as disastrous as the misdirected zeal of Brother Juniper.

Največji podporniki šole so delavske strokovne organizacije, ki pošiljajo tudi največ slušateljev. Tako plačujejo združeni strojarji, The Amalgamated Society of Engineers, vsako leto nad 7500 K, tako da imajo vsako leto t. j. šest mladeničev svojega naraščaja; železničarji, The Amalgamated Society of Railway Servants, so darovali 7500 K za stavbeni fond in plačajo vsako leto nad 5000 K za štiri svoje mladeniče; severni tkalci, The Northern Counties Amalgamated Associations of Weavers, pošljejo vsako leto troje učencev, ravnotako strokovne organizacije rudarjev, delavcev v jeklenih livarnah i. t. d.

Druge velike skupine, ki podpirajo to šolo, so zadrage ali kooperative in občine, takozvane County Council, ki so postale pravi eldorado občinskega socializma, imenovan na Angleškem municipal socialism. V tretjo skupino, ki pošiljajo le-sem nadebudne delavce, spadajo različni zasebniki.

V svoji brošuri *Ruskin College, an educational experiment* (Reprinted from the Cornhill Magazine for August 1908) pravi Mr. Buxton: Ruskin College is a protest against the divorce between higher educational and manual labour — Ruskin College je protest proti ločitvi višje-izobraževalnega od ročnega dela in v resnici imamo tu prvi poskus, združiti delavca po

možnosti (eksperiment ima seveda svoje naravne meje) z visokošolsko naobrazbo, v tem svoj izredni rezultat, da ni zapustil doslej niti eden absolventov svojega prejšnjega poklica, ampak se je vrnil v svojo vrsto nazaj: v tem tiči seveda jedro in bistvo te velike ideje, ki je postavila v krasnem učilišču Oxford, nad tisoč let stari univerzi, prvi in ustanovni kamen bodoči veliki delavski univerzi. (Glej več in podrobnosti: *Oxford and Working Class Education: A complete discussion of the important question — Can work-people as such use the University? With courses of study and suggestions for preliminary study, drawn up by Labour representatives and University men together. Second Edition, 174 strani, cena 1 s 2 d = 1 K 50 v poštne prosto po The Workers' Educational Association, 18, Adam Street, Strand, London W. C.*)

Pozabiti ne smem omeniti dopisovalnega oddelka te šole, correspondence department, ki je namenjen tistim delavcem, ki ne morejo v to šolo. Kajti da se nahaja med delavci dosti nadarjenih glav, ki si žele izobrazbe, ne more dvomiti, kdor pozna vsaj nekoliko delavsko življenje, a ti ljudje čitajo navadno brez vsake metode, kar jim pride ravno pod roko, brez cilja, brez kritike in brez zistema, ker o organizaciji študija in literature nimajo pojma. Mesto naobrazbe raste samo njih domišljija in samodopajenje.

Temu nedostatku hoče odpomoči ta dopisovalni oddelek. (Pripomnil bi, da ima Anglija mnogo takih šol. The International Correspondence School v svoji lastni palači na Kingsway, London, poučuje pismeno n. pr. celo v najbolj kompliciranih inženerskih strokah.) Delavcu, ki se hoče na kak način izobraziti, daje ta department vsa navodila in popravlja tudi mesečne spise, takozvane eseje. Ustanovljen leta 1900 se ga je posluževalo do danes nad 8000 delavcev proti mesečni odškodnini 1 s = 1 K 20 v in sicer ne samo iz Anglije, ampak tudi iz angleških kolonij po celem svetu. F. L. TUMA.

□ □ □

Socialistični.

Italija. (Boj za volilno reformo.) Socialno-demokratska stranka v Italiji je pričela boj za uvedbo splošne, enake, tajne in direktne vo-

Ilne pravice za italijanski parlament. Organizirala je na praznik prvega maja po celi Italiji velike manifestacije za zahtevo splošne in enake volilne pravice. Da je volilna reforma v Italiji potrebna in kako potrebno je, da pride delavstvo do politične moči, dokazuje najbolje to, da je danes delavstvo v Italiji brez obligatoričnega zavarovanja. V Italiji nimajo delavci niti bolniških blagajn; obstajajo le nekatera podporniška društva; nimajo zavarovalnic proti nezgodam i. t. d. To ni čudno, saj se s tem vprašanjem ni nihče pečal do zadnjega časa. Tako je bilo tudi z volilno reformo. V Italiji imajo volilno pravico že od leta 1882. Ali ta volilna pravica ni splošna. Po njej imajo volilno pravico le tisti, ki imajo 21 let in ki znajo dobro pisati in čitati. Vsi drugi so izključeni.

Da spoznamo natančneje, kakšna je volilna pravica v Italiji, odprimo statistiko zadnjih parlamentarnih volitev, ki so se vršile leta 1909. Vzemimo najprej zgornji del Italije. Tukaj pride na vsakih 100 moških od 21. leta naprej, ki znajo čitati in pisati pravilno ali samo za silo svoje ime:

Turin alfabetov ¹⁾	88·0 %	volilcev	39·8 %
Milan	77·6 %	"	36·3 %
Brescia	75·2 %	"	33·7 %
Trviso	69·4 %	"	32·6 %

V srednji Italiji pride na vsakih 100

Rim alfabetov	62·0 %	volilcev	24·6 %
Florenca	59·5 %	"	32·8 %
Siena	47·6 %	"	28·8 %
Modena	56·3 %	"	22·7 %

V južnem delu Italije pride na 100:

Neapel alfabet.	50·3 %	volilcev	22·7 %
Foggia	40·6 %	"	23·2 %
Caserta	40·4 %	"	28·5 %
Palermo	42·9 %	"	20·9 %
Sirakuza	32·4 %	"	19·9 %
Sasani	45·3 %	"	21·9 %
Cagliari	37·7 %	"	19·1 %

Po tej statistiki nima volilne pravice skoro 40 % tistih, ki znajo za silo pisati in čitati. Kje so še analfabeti, katerih v Italiji tudi ni majhno število?!

Boj, katerega je začelo italijansko delavstvo, je popolnoma upravičen. Gotovo je tudi, da bo vlada prisiljena razširiti volilno pravico na vse tiste, ki jo danes še nimajo, a jo hočejo imeti.

¹⁾ Alfabeti so tisti, ki znajo pisati in čitati.

Omeniti je treba, da je ministrski predsednik Luzzatti v svojem programu omenil tudi izpremembo volilnega reda. Ni se pa izjavil za splošno in enako volilno pravico, temveč samo za razširjenje na vse tiste, ki znajo le za silo napisati svoje ime. To bi bilo po gori navedeni statistiki precejšen napredek. Toda italijanski socialisti se ne morejo s tem zadovoljiti, temveč se bodo borili z vsemi sredstvi za splošno in enako volilno pravico. Ne smemo pozabiti, da se v tem boju oglašajo tudi ženske in da zahtevajo tudi one zase volilno pravico. Socialistična stranka jih podpira.

I. PETEJAN.

□ □ □

Šolstvo.

XIV.

Na Dunaju je zborovala v dneh 10. 12. januarja enketka o telesni vzgoji šolske mladine. Ta enketka je bila nekako nadaljevanje lanske enketke, sklicane po naučnem ministrstvu, in se je pečala s preosnovno telesno vzgojo na avstrijskih šolah sploh. Prišlo je mnogo poklicanih, a malo izvoljenih; in ko bi hoteli očrtati podrobne vse predloge, želje in navedbe, ki so jih stavili razni faktorji v tej enketi, postali bi preobširni. Zahtevalo se je vse mogoče, celo to, da naj se vpelje pouk o vojaškem streljanju v meščansko šole. — Tudi vojni minister Georgi je v svojem govoru v zadnjem zasedanju državnega zbora obširno zagovarjal telesno vzgojo na naših šolah vobče in pri tisti priliki povdarjal, da naj se na šolah pouk v telesni vzgoji tako uredi, da bode v popolnem soglasju s željami staršev. Enostrankega vojaškega „drila“ noče. — Slednjič omenjamo še, da je tudi naučno ministrstvo izdalo poseben ukaz, datiran z dne 13. aprila 1909, št. 23.926, na vse deželne šolske svete, da naj pospešujejo telesno vzgojo ter priporočajo društva, ki negujejo zgolj telesno odkojo. Mnogi deželni šolski sveti so se pokorili temu ukazu, edino le kranjski deželni šolski svet je menda pozabil na ta ukaz, je pač trd oreh.

— — — n — — — a.

RAZPRAVE

VII. rednega zbora jugosl. soc. dem. stranke v Avstriji. Stenografični zapisnik. Cena 60 vin. — Prvikrat je izdala jugoslovanska soc. dem. stranka v Avstriji stenografični zapisnik svojega strankarskega zbora. Zanimiv je in vreden, da se ga pazno čita. Dobi se pri: „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“.

„KATOLIŠKO SVETOVNO NAZIRANJE IN SVOBODNA ZNANOST.“

Napisał dr. L. Wähmund. Cena 70 v. Te znamenite brošure, ki je toliko prahu vzbudila v avstrijski javnosti, ima „Del. tiskovna družba v Ljubljani“ še nekaj v zalogi, zato opozarja iznova, naj si jo omislijo tisti, ki se zanimajo za ta eminentno važni predmet.

Drama Prešernovega duševnega življenja.

..... Spisal dr. Ivan Prijatelj. — Cena 40 vin.

Prešernov spomenik

..... Uredil dr. Ivan Prijatelj. Cena 80 vin. — Ti dve knjižici, ki so jih izdali v Prešernovo proslavo „Naši Zapiski“ l. 1905, se nahajata še v zalogi „Delavske tiskovne družbe v Ljubljani“.
..... Opozarjamo vse one, ki bi si jih radi nabavili.

Magdalena

..... Spisal I. S. Machar. Preložil dr. Anton Dermota. Cena 2 K.

NARODNO VPRAŠANJE IN SLOVERCI.

Napisał Etbin Kristan. — Cena 24 vinarjev. — Dobi se pri

.... „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“.

„RDEČI PRAPOR“

Osrednje glasilo Jugosl. socialne demokracije. Izhaja v Ljubljani vsak torek, četrtek in soboto. Cena mu je 14 K za celo leto, 7 K za pol leta, 3 K 50 v za četrt leta in mesečno 1 K 20 v. Prinaša zelo zanimivo vsebino in je najboljši pisani slovenski politični list.

Knjlgarna L. Schwentner, Ljubljana

Prešernova ulica št. 3

=====
priporoča nastopne novosti svoje založbe:
=====

Cankar I.: Kurent. Starodavna povest. Broš. K 1'50, vez. K 2'80, po pošti 10 v več. Ta povest je slika stoletnega trpina-veseljaka slovenskega naroda. Odlikuje se po posebnem jeziku del čudovitega domačega kolorita, tudi slog je nekaj izrednega, ne sicer cankarjevsko briljanten, a vendar tako lep, da enako lepega ne piše noben naših pisateljev. Trije sonetje na koncu povesti so takorekoč njen magistrale.

Cankar I.: Hlapci. Drama v 4 aktih. Broš. K 2'—, po pošti 10 v več. V drami je pisatelj v jarko luč postavil aktualno, socialno in kulturno vprašanje, ki mora zanimati vsakogar, kdor smatra šolo in učiteljstvo za faktor, ki bo pred vsemi odločeval o usodi našega naroda. Ni to navadna politična senzacijska drama, preračunjena za efemerni efekt, ampak stvar, ki pretrese učitelja, da se nad njo zamisi in premišljuje.

Milčinski Fr.: Igračke. Broš. K 2'—, vez. K 3'—, po pošti 20 v več. Zbirka ljubeznivih humoresk in satiričnih črtic zlasti uradniškega, posebno sodniškega življenja. Semtertja zazveni trpka ironija in marsikateri občutni udarec pade na justico in njene služabnike. Posebno prijetno dé čitatelju čut za socialno pravičnost, ki se v obili meri razodeva v teh navidezno „nedolžnih“ črticah.

Trdina I.: Zbrani spisi. VI. in VII. knjiga. Broš. à K 2'50, vez. à K 3'70, po pošti 20 v več. Tudi te dve knjigi prinašata celo vrsto doslej še ne priobčenih pripovednih spisov. Njih vrednost vnovič povdarjati, bi bilo pač odveč, saj o tem je že vsakdo prepričan, da ga ni med našimi inteligenti, ki bi bil tako spoznal in obenem tako prav razumel življenje našega naroda na Dolenjskem kakor Trdina. S tema knjigama pa zakladnica njegove literarne zapuščine še nikakor ni izčrpana. Še marsikak biser se bo dal iz nje izkopati.

Kersnik Janko: Zbrani spisi. V. zvezek. Broš. K 5'—, v platno vezan K 6'—, v polfrancoski vezbi K 7'—, po pošti 30 v več. V tem zvezku, obsegajočem dva snopiča, so priobčene pisateljeve poezije ter literarni in politično - polemični spisi. Urednik dr. Prijatelj jim je pridejal potrební obširni komentar, ki sedanji generaciji prinaša mnogo novega in pojasnjuje marsikatero temno zadevo iz našega polpreteklega političnega in kulturnega življenja.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo:

Novih Akordov, ki so se s svojim devetim letnikom preustrojili v glasbeno revijo na ta način, da prinašajo razen skladb v dosedanjem številu tudi prilogo glasbeno-literarne vsebine. Nihče ne more tajiti, da se s tem zadošča le živi potrebi, ki jo čutijo vsi muzikalni krogi. **Cena za vse leto K 10, za pol leta 5 K, posamezni zvezki po 2 K.**